

Två propertiska elegier

(med respektfull kritisk distans till Ingvar Björkeson)

Översatt av Ole Meyer

Es geht auch anders, doch so geht es auch (Brecht, ur *Dreigroschenoper*)

Framlidne Ingvar Björkesons (1927–2022) översättarinsats var väldig, inte bara i betydelsen omfattande: Dante, Vergilius, Ovidius, Homeros, Petrarca, Baudelaire, Milton, med flera. Hans stilrena, fullständiga Propertius-översättning från 1992,¹ med latinsk text t.v., kommer säkert att stå kvar länge. Den är vackert virtuos, stilistiskt homogen (ibland kanske något mer än Propertius själv på latin), och framför allt texttrogen inklusive alla mytologiska referenser och kulturhistoriska detaljer, i en alltigenom värdig, avmätt skriftspråklig diktning, karakteristisk för översättaren, som man kan tycka passar bättre till Propertius och hans samtida kollegers artificialitet² än till Dante eller Baudelaire. De följande två förslagen med inslag av muntlighet behandlar texten en smula mera fritt och beflitar sig mindre om att få med alla kulturella referenser. Avsikten är att få fram en mera energisk, sträv, fräck och framför allt *talad* Propertius, därigenom möjligen också mera lättsmält för nutida läsare – vilket andra kanske kan ta itu med någon gång i framtiden. Själv har jag inte för avsikt att gå vidare med en komplett svensk Propertius, och som sagt kommer Björkesons version säkert att förslå länge.

Elegi II 29 b

Morgonen kom, och jag ville, nej måste se om nu Cynthia
hade sällskap – men nej: ensam låg hon i sin säng.
Bländad stod jag, ty aldrig hade jag sett henne mera
lockande skön än just då, inte ens den gången hon
5 purpurklädd, gick att ängsligt fråga den ärbara Vesta
om en dröm: var dess hot riktat mot henne? mot mig?

-
1. *Sextus Propertius, Elegier, tolkade och kommenterade av Ingvar Björkeson; inledning av Karl Vennberg*, Natur & Kultur, 1992.
 2. Michael von Albrecht, *A History of Roman Literature*, vol. I, Leiden/New York/Köln, 1997 (urspr. på tyska, 1991) pekar dock på inslag av muntlighet hos Propertius, mer än hos hans samtida.

- Makalös framstod hon där, yrvaken, ännu i sängen –
 osminkad skönhet, hur starkt håller den oss i sitt grepp!
 – “Är du så tidigt oppe”, sa hon, “för att utspionera
 10 och kontrollera mig? Tror du att jag är som ni?
 Jag är inte så flyktig: jag nöjer mig gärna med *en* man:
 antingen dig eller en som är rejäl och stabil.
 Se här min säng: ser du oreda? Ser du skrynkliga lakan?
 Ser det ut som om två skulle ha roat sig här?
 15 Snusa nu på min kropp: finns där dofter som tyder på något?
 Doften av sex, eller hur? Eller ja, kalla det hor!”
 – säger hon och hejdar med handen min kyss; och med foten
 i sin sandal är hon väck innan jag öppnat min mun.
- Där stod jag, löjlig och brydd. Vad var sanningen? En sak är säker:
 20 ingen fullbordad natt har jag fått njuta sen dess.

- (Mane erat, et volui, si sola quiesceret illa,
 visere: at in lecto Cynthia sola fuit.
 Obstipui: non illa mihi formosior umquam
 visa, neque ostrina cum fuit in tunica,
 5 ibat et hinc castae narratum somnia Vestae,
 neu sibi neve mihi quae nocitura forent:
 talis visa mihi somno dimissa recenti.
 Heu quantum per se candida forma valet!
 “Quid tu matutinus,” ait, “speculator amicae?
 10 Me similem vestris moribus esse putas?
 Non ego tam facilis: sat erit mihi cognitus unus,
 vel tu, vel si quis verior esse potest!
 Apparent non ulla toro vestigia presso,
 signa volutantibus nec iacuisse duos!
 15 Aspice ut in toto nullus mihi corpore surgat
 spiritus admissio notus adulterio!”
 dixit, et opposita propellens savia dextra
 prosilit in laxa nixa pedem solea.
 Sic ego tam sancti custos deludor amoris:
 20 ex illo felix nox mihi nulla fuit.)³*

3. Jag följer Björkesons latinska text, i nästa elegi något korrigerad efter Loeb Classical Librarys utgåva vid G.P. Goold, 1990, samt ett förslag från Tore Janson. En Propertius *ad hoc*, inkl. interpunktion; inte en vetenskaplig textutgåva. Den definitiva Propertiustexten lär vi nog aldrig få, men se även avsnittet *Några ord om ord m.m.*

Elegi III 5

Amor är fredens gud som vi, de älskande, dyrkar:
min härskarinnas och mitt krig är mig mera än nog.
Begär⁴ efter silver och guld förtär dock inte mitt hjärta;
vardagsglas dricker jag ur, inte ur kostbar kristall.
5 Inte till förmån för mig plöjer oxar det feta Kampanien;
skövlat och bränt blev Korinth: andra blev rika på det!

Leran, vårt upphov, blev illa formad av fader Prometheus;
tankspritt, utan en plan bildade han vårt förstånd:
ordnade kroppens organ, men försummade fullständigt sinnet,
10 det som han dock framför allt borde ha ägnat sig åt.
Kastade blir vi av vindar till sjöss, och fiender söker
vi utan tvång upp: ja, krig låter vi följa på krig.
Ingenting kan du dock, dåre, ta med dig till Ácherons stränder:
naken får du köa upp, plockad på allt du höll kärt.
15 Segrare och besegrad får dela på platsen i båten:
fången Jugurtha bredvid Marius, konsuln – och där
sitter Krösus den rike på bänken med tiggaren Iros.
Hell den som lämnar vår värld fattig och utan förtret!

Själv är jag glad att jag i min ungdom tilläts beträda
20 Hélikon, musernas berg, och träda dansen med dom;
glad över hjälp från Bacchus att döva störande tankar:
rosenbekransad och pigg lever jag var dag på nytt.
En gång kommer nog årens tyngd dock att neka mig Venus;
och när min hårprakt blir gles, falnar och långsamt blir vit,
25 då kommer jag att ägna mig åt att studera naturen:
Vilken gud äger makt över den värld som vi ser?
Hur kan solen var dag födas och dö? Hur kan månen
varje månad ta av, och sedan växa sig hel?
Havets vågor styrs av vindar, men hur? Och vad angår
30 vatten som molnen har släppt: hur kom det nånsin dit upp?
Kommer en dag själva gudarnas fäste att vackla och rasa?
Regnbågen, vem gjorde den? Hur kan den suga upp regn?
Varför såg man Thessaliens bergstoppar darra? Och varför
dolde sig solen i svart slöja, som var det i sorg?⁵

4. (Med (veten) jambisk upptakt, med hälsning till metrikpolisen.)

5. (antagligen resp. jordbävning och solförmörkelse)

35 Oxdrivarn,⁶ varför är han så sen till att svänga runt kärran?
Och Pleiadernas kör: hur kan dom blossa så tätt?
Vad håller havet på plats så det inte uppslukar jorden?
Fyra gånger vart år byter vi årstid – hurså?

Och under jorden: finns där giganter som gudar vill straffa?
40 Finns där furier vars hår utspyr som snokar ett gift
och som förföljer Alcmaion? Förtärs där Phíneus av hunger?
Blir man där straffad med hjul? Klippblock, och vatten som flyr?
Vaktar en trekäftad Cérberus dödsrikets port? Nio tunnland
täcks där av Títyos kropp – säger man, men är det sant?

– Eller är allt detta skrock från urgamla, ängsliga tider?
Likbålet får dig till slut. Sen händer ingenting mer.
Det blir mitt avsked från livet. Men ni som ropar på krig kan
ju försöka att få Crassernas fälttecken hem!

*(Pacis Amor deus est, pacem veneramur amantes:
sat mihi cum domina proelia dura mea.
Nec tamen invisio pectus mihi carpitur auro,
nec bibit e gemma divite nostra sitis,
5 nec mihi mille iugis Campania pinguis aratur,
nec mixta aera paro clade, Corinthe, tua.
O prima infelix fingenti terra Prometheo!
ille parum caute pectoris egit opus.
Corpora disponens mentem non vidit in arte:
10 recta animi primum debuit esse via.
Nunc maris in tantum vento iactamur, et hostem
quaerimus, atque armis nectimus arma nova.
Haud ullas portabis opes Acherontis ad undas:
nudus ad infernas, stulte, vehere rates.
15 Victor cum victo pariter miscetur in umbris:
consule cum Mario, capte Iugurtha, sedes.
Lydus Dulichio non distat Croesus ab Iro:
optima mors parce cui venit apta dies!⁷
Me iuvat in prima coluisse Heliconia iuventa
20 Musarumque choris implicuisse manus;*

6. Bootes, stjärnbilden som på svenska heter Björnvaktaren. Stiger raskt på himlen, sjunker långsamt.

7. Konjektur på förslag av Tore Janson, se nästa not.

*me iuvat et multo mentem vincire Lyaeo,
 et caput in verna semper habere rosa.
 Atque ubi iam Venerem gravis interceperit aetas,
 sparserit et nigras alba senecta comas,
 25 tum mihi naturae libeat perdiscere mores,
 quis deus hanc mundi temperet arte domum,
 qua venit exoriens, qua deficit, unde coactis
 cornibus in plenum menstrua luna redit,
 unde salo superant venti, quid flamine captet
 30 Eurus, et in nubes unde perennis aqua;
 sit ventura dies mundi quae subruat arces,
 purpureus pluvias cur bibit arcus aquas,
 aut cur Perrhaebi tremuere cacumina Pindi,
 solis et atratis luxerit orbis equis,
 35 cur serus versare boves et plaustra Bootes,
 Pleiadum spisso cur coit igne chorus,
 curve suos fines altum non exeat aequor,
 plenus et in partes quattuor annus eat.
 Sub terris sint iura deum et tormenta gigantum
 40 Tisiphones atro si furit angue caput
 aut Alcmaeoniae furiae aut ieiunia Phinei,
 num rota, num scopuli, num sitis inter aquas,
 num tribus infernum custodit faucibus antrum
 Cerberus, et Tityo iugera pauca novem –
 45 an ficta in miseris descendit fabula gentes,
 et timor haud ultra quam rogos esse potest.
 Exitus hic vitae superest mihi: vos, quibus arma
 grata magis, Crassi signa referte domum.)⁸*

Några ord om ord, m.m.:

II 29 b v. 10, *vestris moribus*: dvs. "som ni män". Pluralisformen *vestris* kan dock även uppfattas som blott poetisk pluralis: "liksom du". En tolkningsfråga som diskuteras i O. Meyer, »*Letum non omnia finit*« : *Sextus Propertius i dag*, Aigis 2016, 1, ss. 3–5. (Se dessutom kommentar till III 5 v. 4.)

8. Se not 3. Beträffande v. 18, se *Några ord om ord*

II 29 b vv. 15–16, *Aspice ut in toto nullus mihi corpore surgat spiritus admisso notus adulterio*: skulle mera ordagrant men mindre muntligt trovärdigt kunna återges t.ex. *Stiger det upp från min kropp någon doft som avslöjar snedsprång? ... etc.* Björkeson är ganska pryd och artificiell beträffande vad hon (inte) luktar av: *Känner du minsta doft från min kropp av några parfymer? Sådant röjer ju snabbt alltid den älskades svek.* – Det hörs knappast att hon är arg?

III 5 v. 2, *mihi cum domina*: Björkeson översätter *domina* med *min kvinna*, dito t.ex. III 16 v. 1; dessutom I 1 v. 20 *min älskade(s)*, I 4 v. 2 *den jag har kär*, I 7 v. 6 *den älskade(s)*, etc. etc. I elegi I 3 v. 12 dock med *härskarinna*.

Propertius växlar emellertid poängterat mellan olika ord om sin “Cynthia”: dels de konventionella *puella*, *amica*, ev. *mulier*, dels ibland de ömma *mea lux* el. *mea cara*, förutom det tendentiellt spydiga *femina* (t.ex. III 11 v. 1: “en kvinna”) – samt rätt ofta som här det provocerande *domina*, “härskarinna” (el. “slavägare”: så t.ex. i den följande elegi III 6, riktad till slaven Lygdamus).

Temat stark kvinna vs. svag man, *homo mollis* som underkastar sig, fast inte utan motstånd, är karakteristiskt för romersk elegisk poesi, i synnerhet Propertius, och innehåller hos honom ett förbehåll mot kejsardömets kultur- och moralpolitik som sökte återupprätta gamla romerska mansdygder under begreppet *vir-tus*. Förbehållet innebär även en viss pacifistisk-ironisk distans till den aggressiva utrikespolitiken mot Partherriket i öster, uttryckt från och med Andra Boken; dock inte utan motsägelser, t.ex. den med nutida ögon ganska pinsamma elegi III 11, som är blottad för ironi – men föredömligt översatt av Björkeson.

III 5 v. 4, *nec bibit e gemma divite nostra sitis*: översättningen utgår stillsamt ifrån att det är frågan om poetisk pluralis, dvs. semantiskt ental, *min* (inte “vår”) *törst*. Således även Björkeson, som skriver, mera ordagrant än klart och åskådligt, *och ur en kostbar kristall släckte jag aldrig min törst*. Vill man eventuellt ha mera roligt, skulle man utifrån kontexten: det tre gånger emfatiska *mihi* (inte *nobis*) i vv. 2, 3 & 5 samt omnämnandet av henne i v. 2, kunna upfatta *nostra* som semantiskt flertal, med den fräcka poängen att “vi”, han och hans kavata *domina*, dagligen dricker freds- & försoningskål, och detta ur enkla vardagsglas – vilket vi andra ska föreställa oss, som en humoristisk, lätt självironisk effekt: inte främmande för Propertius.

(III 5 v. 6, *nec mixta aera paro clade, Corinthe, tua*: Björkeson översätter med retoriskt *schwung* mera detaljrikt ordagrant ang. en dyrbar brons-silver-guldlegering som sades ha framkommit vid stadsbranden under den romerska erövringen av Grekland århundradet innan diktens tidpunkt. Måhända ikoniskt bekant för Propertius samtida publik, oväsentligt för nutida läsare.)

III 5 v. 15, *Victor cum victo pariter miscetur in umbris*: isolerat kan meningen förefalla handla mera om dödsriket som sådant än om färden dit från flodstranden över strömmen; ordagran översättning t.ex. *Segraren och den slagne får dela villkor som skuggor*. Men bilden av skuggorna som trängs i Karons båt är mera visuellt markant, och därtill logisk i fortsättning av v. 13 ... *Acherontis in undas*, dödsflodens böljor, som skuggorna måste kryssa sittande trångt i båten, v. 16: *consule cum Mario, capte Iugurtha, sedes*. Dessutom knyter den an till slutet, vv. 91–92, av den berömda *Manes-elegin* IV 7 där skuggorna får resa fram och tillbaka över floden, igen och igen, gryning efter gryning (härom Meyer 2016 ss. 16–17); utmärkt översatt av Björkeson, i en något kylig ton. Döden är ett karaktärstema hos Propertius, med stor suggestiv kraft, men han fokuserar bildligt just på floden och fartyget, inte på vad som finns på andra sidan; så t.ex. pregnant mot slutet av den korta elegin II 27. Temat är varje gång: hur ska man lyckas med att ta avsked med livet. Se f.ö. nästa not.

III 5 v. 18, *optima mors parce cui venit apta dies*: eg. *den bästa döden är den där dagen kommer sparsamt förmedlad*, dvs. med enkla ord “se till att du kommer härifrån utan för mycket bagage”. En välmotiverad – och ny! – konjektur från Tore Janson,⁹ som bl.a. skriver:

“... Från vers 13 och framåt broderar P. på det välkända temat att man inte kan ta med sig något när man dör. I vers 19 byter han ämne. 18 borde vara den effektfulla avslutningen på det tidigare. Den börjar också *optima mors*, så här ska komma slutklämmen. Men det som står därefter i handskrifterna är otolkbart. [...] det första man måste göra i ett sådant läge är att försö-

9. personlig kommunikation, april '25.

ka fastställa vad arketypens text var. Arketypen är den hypotetiska handskrift från vilken alla nu kända handskrifter härstammar. Ur en textkritisk utgåva kan man utläsa att arketypen bör ha haft texten

optima mors parca quae venit apta die

Det betyder ingenting vettigt. Ett otal utgivare och kommentatorer från renessansen och framåt har försökt få till något som går att begripa, utan särskild framgång. De textvarianter som du tar upp¹⁰ är ett par av alla som har föreslagits.

Den stora stötestenen har varit att förstå vad han säger om parcerna, ödesgudinnorna (eller om en av dem). Ordet *apta*, “anpassad, utrustad, försedd, bemedlad” verkar omöjligt i sammanhanget, och det verkar vara något fel med hela syntaxen.

Men det P. borde säga är ju ungefär att det bästa är att ha [endast] lite pengar när man dör. Det fick mig att inse att det inte är fråga om parcerna utan om *parcus*, “sparsam, fattig”. Med bara ett par ganska små ändringar mot arketypen får man en fullt begriplig och rätt snärtig vers:

optima mors parce cui venit apta dies

Ordagrant “Den bästa döden åt den för vilken dagen kommer sparsamt bemedlad”. Ordet *apta*, “bemedlad” är böjt i femininum och hör alltså formellt till *dies*, men innehållsligt till den som dör. Det är hypallage, en stilfigur som elegikerna har mycket av. På prosaiskt latin skulle det kunna ha blivit *Optima mors eius est cui parce apto dies venit*. P. har komprimerat det till den grad att en eller flera skrivare (före arketypen) inte har förstått utan har försökt sig på att rätta. [...]”

10. [OM:] Björkeson utgår ifrån konjekturen *optima mors, Parcae quae venit acta die*, och översätter *Bäst är att dö den dag ödesgudinnan bestämt*: texttroget fast banalt och knappast helt meningsfullt, ty har vi något val? Dessutom omotiverat i kontexten. Följande konjektur tycks vara den vanligaste bland utgivarna: *optima mors, carpta quae venit ante die*, vilket metriskt skulle kunna återges t.ex. *Hell dig som dör på en dag som du har fått leva ut*: i sig själv meningsfullt, dock återigen mindre motiverat i kontexten.

Tack, Tore! Återigen kan man knyta an till elegi IV 7, i synnerhet vv. 55–70 och 89–94, som originellt och suggestivt beskriver tillståndet efter döden som ett långvarigt och flerfaldigt upprepat sorgarbete där själarna efterhand lär sig att ge loss och släppa taget i livet dom lämnat (dock är det här inte frågan om om materiella ting men om mänskliga bindningar; se återigen Meyer 2016: parallellen til Dantes Purgatorium är slående men förmodligen tillfällig).

III 5 v. 31, *sit ventura dies mundi quae subruat arces*: dvs. någorlunda ordagrant *om det kommer en dag då världens befästningar rasar*. Även om Propertius ofta byter fokus tvärt och djärvt (så t.ex. till slut, vv. 47–48) är det knappast troligt att han här, i ett distikons andra rad, skulle vilja smugla in i förtid en sorts pacifistiskt budskap, i ett annars kosmiskt sammanhang (vv. 26–38) mellan regnet i v. 30 och regnbågen i v. 32. Björkeson tycks ha haft samma tanke, och behandlar *arces* som metafor: *om det skall komma en dag då världens borg störtar samman*. Man kan invända att *arces* är pluralis, och att uttrycket *världens borg* dessutom har en viss anakronistisk psalmtön (förslag: ... *en dag då världens grundvalar rubbas?*). Översättningens tolkning – återigen på förslag från Tore Janson – utgår ifrån att *arces mundi* visserligen är pluralis men bör förstås som *världens topp/spets*, dvs. Olympen (bildligt, snarare än det konkreta berget i Grekland).

III 5 v. 39, *iura deum et tormenta gigantum*: eller alternativt översatt utifrån textvarianten *tormenta reorum ... blir man där straffad för uppror mot gudar?* – vilket skulle ge bättre sammanhang med slutet, vv. 45–46.

III 5 v. 48, *Crassi signa referte domum*: givetvis är *Crassi* singularis. Men även härföraren M. Licinius Crassus son Publius deltog som officerare i fälttåget mot Partherriket år 53 f.v.t, och omkom liksom fadern (och därför III 4 v. 9 *Crassos clademque piate*, se till at sona Crassernas olycka). En chock för den sena romerska republiken, i synnerhet som fälttecknen gick förlorade; det nya kejsardömet under Augustus ville återupprätta prestigeförlusten. Alternativ, mera ordagran men också mera knagglig översättning ... *få Crassus standar åter hem*.

Tack till Tore Janson, Anders Cullhed och Lasse Zilliacus för kommentarer och förslag